

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2021

TSUMBANDILA YA U MAKA

MARAGA: 70

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 9.

KHA VHA PFESESE:

- Memorandamu uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha ambadzifhele nga wothe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandamu uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musi u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**NDAELA KHA VHAṬOLI/VHAMAKI****Maga a u tola/maka tholokanyondivho:**

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhaki ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musi vhukhaki honoho vhu tshi thithisa kupfesesele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhaki vhu di fanela u sumbedzwa).
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo luwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha luwe luambo lwo shumiswaho kha tshibvedzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedzea.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho**, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha NDI NGOHO/A SI NGOHO kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musi phindulo ya ipfi lithihi yo lavhelelwa hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga **tenda fhedzi** ipfi lo lavhelelwaho lo talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musi mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekedzwa, kha vha make **fhedzi** mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudziso dza u nanga kha zwinzhi, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 1**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A**

- 1.1 Muñwali u khou vhilaedzwa nga tshanduko ya kilima.√ (1)
- 1.2 Ndi khombo ya ndalav na dora.√ (2)
- 1.3 Ndi u sa fhaṭa fhethu hune ha vha na maroroma√ ngauri ha fhaṭiwa hone maḍi a a xa ha thoma u vha na mufhiso wo kalulaho/U ḍalesa ha vhathu.√ (2)
- 1.4 - Ndi u wa ha ikonomi.
- U shaea ha mishumo kha vhathu.
- Vhulimi na vhufuwi zwi tsela fhasi.
[Zwivhili zwi pfalaho.]√√ (2)
- 1.5 Tshanduko ya kilima i ḍisa masiandaitwa kha zwi tshilaho – vhathu na zwipuka zwi re maḍini/Hu a vha na malwadze√√ (2)
- 1.6 A/vharangaphanda kha hu vhe na zwine vha ita. √ (1)
- 1.7 Vhathu vhane vha khou tshila zwino musi vha tshi tshinyadza mupo, vha tea u humbulela vhane vha ḍo tshila tshifhinga tshi ḍaho.

KANA

Vhathu kha vha londote mupo u itela uri murafho u ḍaho u kone u tshila zwavhuḍi.

[Maraga 2 kha muhumbulo u pfalaho.]√√ (2)

- 1.8 - Muvhuso kha u thome thero yo ḍisendekaho kha zwa mupo zwikoloni.√
- Vhana vha pfumbudze lushaka u londola mupo.√ (2)
- 1.9 Ndi a tendelana nazwo:
- Vhathu vha no pfuka mulayo kha vha dzhielwe vhukando ndi hone zwi tshi ḍo fhungudza tshanduko ya kilima.
- Hu ḍo vha na nyaluwo ya ikonomi.
- Shango li ḍo bveledza zwiliwa.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 1.10 Ndi vhona o kona u swikelela ngauri:
- O sumbedza uri vhathu vha songo fhaṭa dzinndu maroromani.
- Vhathu vha bwele mathukhwi fhasi vhudzuloni ha u a fhisa.
- Zwikoloni hu vhe na thero dzine dza gudisa nga ha tshanduko ya kilima.
[Na zwiñwevho zwiraru zwi pfalaho.]√√√ (3)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Ndi gomelelo/Ndi nyimele ya zwifuwo zwo faho nga ndala.√ (1)
- 1.12 - Ndi muondo wa kholomo √
- Na idzo dzo edelaho afho fhasi dzine dza sumbedza dzo fa.√ (2)
- 1.13 Ndi ha u pfa vhutungu/u hanganea,√ nga nthani ha u felwa nga zwifuwo zwawe afho dangani lawe.√ (2)
- 1.14 - Vhafuwi vha kholomo vha tea u humbela muvhuso u vha thusa kha u tandulula iyi thaidzo.
- U fuwa kholomo dzo edanaho u itela pfulu i re hone.
- U rengisa zwiinwe zwa zwifuwo musu khombo i sa athu bvelela.
- U renga pfulu/furu kha vhalimi vhayo.
- U gwa magwedzho hu u itela u wana madi.
[Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.15 Zwibveledzwa izwi zwi a fana ngauri zwothe zwi khou sumbedza u fa ha zwipuka.√ Kha tshibveledzwa tsha A, phara ya 5 hu khou ambiwa nga u fa ha phukha dza dakav ngeno kha tshibveledzwa tsha B hu tshi vhone hu tshi khou fa zwifuwo dangani (hayani/bulasini).√ (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU****Kumakele kwa manweledzo**

U tola/maka hu tea u disendeka kha zwo vhudziswaho, hu litshiwe izwo zwi songo vhudziswaho.

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
 - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
 - Maraga 3 ndi dza luambo.
 - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga musu mulingiwa a songo anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
 - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
 - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musu mulingiwa o anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Khouthesheni dza u bva kha 6–7: ni songo avhela maraga dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 1–5: avhelani maraga 1 ya luambo

PFESANI:

- **Tshivhumbeo**
Naho manweledzo o nwalwa nga tshivhumbeo tsho khakheaho, a tea u tolwa.
- **Tshivhalo tsha maipfi:**
 - Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho.
 - Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwa tsho khakhea.
 - Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re nthha ha tshivhalo tsho tetshelwaho, vha litshe ayo manwe a manweledzo o salaho.
 - Manweledzo a re mapfufhi fhedzi o faredza mbuno dzothe dzi todeaho ha tewi u newa ndatiso.

PHINDULO: TSHIBVELDZWA TSHA C

Maga a tevhelaho kha a shumiswe sa **tsumbandila** ya zwine mulingiwa a tea u zwi sumbedza kha manweledzo awe.

Mbuno dziñwe na dziñwe dza 7 dzi kha phara dzi tea u avhelwa maraga.

(Mitaladzi na/kana zwipida zwa mafhungo zwi tea u lunzhedzana.)

NO	KHOUTHESHENI	NO	MBUNO
1	'Muthu u tou ita khumbelo, a fhedza a tshi dzenela ndingo dza uyo mushumo arali o vhidzwa.'	1	U ita khumbelo ya mushumo ndi zwa ndeme.
2	'Ndi zwa ndeme u ita tsedzuluso nga ha khamphani ye muthu a ita khayo khumbelo ya mushumo.'	2	Mutholiwa u tea u ita tsedzuluso nga ha khamphani.
3	'Muthu ane a khou ita ndingo dza mushumo u tea u vhudza mutholi uri u a kona u shuma fhasi ha nyimele iñwe na iñwe.'	3	Mutholiwa u tea u kona u shuma kha nyimele dzothe.
4	'Mutholiwa kha vhone zwi zwa ndeme u talutshedza mutholi nga ha mafulufulu ane a vha nao kha mushumo une a khou lingelwa wone.'	4	Mafulufulu a ita uri mutholi a vhe na dzangalelo kha mutholiwa.
5	'Tshenzhemo ndi tshiñwe tsha zwiteñwa zwine mutholiwa a tea u zwi bvisela khagala phanda ha vhatholi.'	5	Tshenzhemo ya mushumo ndi ya vhuthogwa kha mutholiwa.
6	'U kona u shuma na vhañwe vhathu ndi zwiñwe zwa zwithu zwine mutholiwa a tea u zwi tana zwi khagala kha mutholi.'	6	Ndi zwa ndeme u kona u shuma na tshigwada tsha vhathu.
7	'Mudzheneli wa ndingo kha sumbedze uri u tou vha masithesele kha mushumo une a khou lingelwa wone.'	7	Mutholiwa kha sumbedze u vha makone kha mushumo uyo.
8	'U itela u takadza mutholi, mutholiwa kha sumbedze a dovhe a bvisela khagala uri ene u muthu ane a vha na thuthuwedzo khulwane.'	8	Thuthuwedzo ya nthesa mushumoni i vhea mutholiwa kha khonadzeo ya nthu.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Ndi zwa ndeme u ita khumbelo ya mushumo wa konaha u dzhenela ndingo. Muthu kha ite tsedzuluso nga ha khamphani a sa athu u ya u ita ndingo dza mushumo. U kona u shuma kha nyimele inwe na inwe, u na mafulufulu zwi ita uri mutholi a vhe na dzangalelo kha mutholiwa. Tshenzhemo ya mushumo ndi ya vhuthogwa kha mutholiwa na u kona u shuma na tshigwada. Mutholiwa kha sumbedze u vha makone kha mushumo uyo a tane na thuthuwedzo ya nthesa ine ya nga vhea khamphani kha maimo a nth.

[Maipfi:91]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka

- Mupeleto:
 - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nda ha musu vhukhaki uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
 - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vhukhaki ha mupeleto vhu tea u newa ndatiso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
 - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 - Mutakalo wavhudi kha vhatu.
 - Vhudimvumvusi na vhuendelamashango.
 - U awela, nyonyoloso na u edela
 [Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]√√ (2)
- 3.2 Ndi mulaedza wa uri hu vula/shuma duvha linwe na linwe.√ (1)
- 3.3 Hai. Mukungedzeli u khou todou fhura vhatu ngauri luafhulelo ndi lwa vhatu vhothe vhane vha dalela afho fhethu vhukati ha vhege/a hu na luafhulelo kha vha daho mafheloni a vhege.√√ (2)
- 3.4 A hu na khephusheni/fonto khulwane.√ Zwi nga ita uri vhataleli vha si ye nga vhunzhi binduni ilo.√ (2)
- 3.5 C/200.√ (1)
- 3.6 Ndi ngoho. Tshe demokirasi ya wanala vhatshena na vharema vha a tendelwa u dimvumvusa vhe fhethu huthihi.√√

KANA

A si ngoho. U ya nga ha itshi tshifanyiso, hu khou vhonala vhatshena fhedzi vhane vha khou dimvumvusa/bambela zwine zwa sumbedza uri hu kha di vha na u khethekana ha dzitshaka/muvhala.

[Maraga 2 kha mbuno i pfallaho.]√√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 4: KHATHUNI**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA E**

- 4.1 Ndi mikhwa/vhudifari ha n̄wana a sa t̄odi u ruñwa hu si na mbadelo/ u furalela mubebi/muthu muhulwane sa zwo sumbedzwaho nga luambo lwa muvhili afho kha khathuni/ U sa t̄honifha v̄hathu v̄hahulwane.√√ (2)
- 4.2 Phambano i re hone ndi ya uri kha fureme ya 2 mukegulu u v̄honala o kulea nungo ngauri o nembeledza zwanda nga n̄thani ha tshikhuna tsha n̄wana,√ ngeno kha fureme ya 3 a tshi khou sumbedza u takalela n̄wana wa mikhwa nga u t̄haramudza zwanda zwa u mu t̄anganedza.√ (2)
- 4.3 - Ndi u amba na v̄hathu v̄hahulwane o dzhenisa zwanda zwickwamani.
- U amba na v̄hathu v̄hahulwane o ambara muñwadzi
- U amba na v̄hathu v̄hahulwane a tshi khou tshimbila.
[Zwivhili fhedzi.]√√ (2)
- 4.4 C/n̄wana a re na mikhwa yavhudi. (1)
- 4.5 - Vhana kha vha gudiswe u bva mut̄ani uri vha tea u rumiwa nga v̄hahulwane.
- Vhathu v̄hahulwane vha tea u sa fhelela v̄hana mbilu v̄hane vha khou vha alusa.
- Lushaka kha lu fundedze v̄hana u hulisa/thetshelesa v̄habebi/v̄hathu v̄hahulwane.
- Vhana kha vha t̄anganedze ndaela dzi bvaho kha v̄hathu v̄hahulwane.
- Zwikoloni kha hu pfumbudzwe v̄hana nga ha v̄huvha ha muthu. (3)
[Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ [10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA F**

- 5.1 **Muthanga.**√> mut̄hannga.√ (2)
- 5.2 **Kutemba.**√ Tshiitisi ndi thangi ya **Ku-** ya kilasi 20.√ (2)
- 5.3 **Mmaloo.**√ Ndeme yaḷo ndi ya u sumbedza u tshuwa/ofha/pfa v̄hut̄ungu.√ (2)
- 5.4 **Dzekiso.**√ Ndi ndaka/thundu/tshelede ine ya malela mut̄hannga musadzi yo wanalaho hu tshi malwa khaladzi awe.√ (2)
- 5.5 **Ndi mbofho ya dzina/Thaluso.**√ Tshedza o vha e munna.√ (2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70